

REPATRIACE VÁLEČNÝCH ZAJATCŮ A LEGIONÁŘŮ Z RUSKA DO ČSR PO VELKÉ VÁLCE

JAROSLAV VACULÍK (†)

Váleční zajatci

Problematiky repatriace válečných zajatců z Ruska jsme se již dotkli v některých dřívějších studiích.¹ Přítomná stať se opírá o studium archivních materiálů uložených ve Vojenském ústředním archivu – Vojenském historickém archivu v Praze. Zabývá se repatriací zajatců z bývalé rakousko-uherské armády, kteří nevstoupili do československých legií. Tito zajatci se nacházeli nejen v evropské části Ruska, ale především v Turkestánu a na Sibiři. Vzhledem k probíhající občanské válce v Rusku představoval transfer zajatců obtížnou logistickou akci, která musela být provedena ve spolupráci s dalšími státy.

Styk zajatců s domovem byl v období po vzniku ČSR velmi obtížný. Jejich příbuzní jim mohli posílat pouze jeden korespondenční lístek měsíčně. O zajatce na Sibiři pečovala americká YMCA a dánské vyslanectví v Petrohradě. Zájmy bývalých občanů Rakousko-Uherska mohly u bolševických úřadů zastupovat pouze rady rakousko-uherských dělníků a vojáků v Petrohradě a Moskvě, v nichž byli zastoupeni i čeští komunisté. Tyto rady se podílely také na repatriční akci.²

---

1 Srv. Vaculík, Jaroslav: K podílu vojenské správy na repatriaci po Velké válce. Sborník prací PdF MU – řada společenských věd (dále jen SPPFRSV) 32, 2018, č. 1, s. 39–46; týž: K podílu vojenské správy na repatriaci Čechů a Slováků z Ruska po první světové válce. SPPFRSV 31, 2017, č. 2, s. 50–54; týž: K reemigraci a repatriaci Čechů a Slováků ze Spojených států a Ruska po Velké válce. SPPFRSV 27, 2013, č. 2, s. 65–74; týž: Repatriacija češskich i slovackich vojenno-plennych iz Rossii v načale 1920-ch gg. In: Slavjanskij sbornik, vyp. 13, 2015, s. 26–33; týž: O repatriacii čechoslovackich legionov iz Rossii. In: Pervaja mirovaja vojna v istorii Rossii. Saratov 2015, s. 31–37; týž: O repatriacii čechov i slovakov iz Rossii posle Velikoj vojny. In: Rossija – SSSR – RF v uslovijach reform i revolucij XX–XXI vv. Saratov 2016, s. 139–145; Celkové shrnutí v autorově monografii: Reemigrace a repatriace Čechů a Slováků po první světové válce. Brno 2014. Z dalších statí téhož autora: Uwagi w kwestii reemigracji i repatriacji do Republiki Czechoslowackiej po I wojnie światowej. In: Człowiek – Idea – Dzieło. Wrocław 2013, s. 561–570; týž: Příspěvek k reemigraci a repatriaci Čechů a Slováků po Velké válce. SPPFRSV 28, 2014, č. 2; týž: Ještě k reemigraci a repatriaci Čechů a Slováků po Velké válce. SPPFRSV 28, 2014, č. 2, s. 55–71; týž: Znovu k reemigraci a repatriaci Čechů a Slováků z Ruska po Velké válce. SPPFRSV 29, 2015, č. 1, s. 145–150.

2 Národní archiv (NA), fond Presidium ministerské rady (PMR), kart. 6824, dopis Ministerstva

Pro podporu návratu rakousko-uherských zajatců z Ruska se vyslovila mezinárodní likvidační komise ve Vídni, která zasedala v dubnu 1919.³ Komise jednala také o opatření peněžních prostředků pro péči o rakousko-uherské zajatce. Jen pro zajatce v Rusku bylo zapotřebí 2,5 mil. rublů měsíčně. Myšlenku podporovaly zejména Rakousko a Maďarsko, jejichž zajatců bylo v Rusku nejvíce.⁴

Na konferenci vyslanců států bývalého Rakousko-Uherska 9. dubna 1919 bylo usneseno, aby československý příspěvek na repatriaci rakousko-uherských zajatců z Ruska činil 25 %. Ovšem otázka dopravy československých zajatců ze Sibiře měla být řešena až po transferu legií.⁵

V lednu 1919 navrhla Nejvyšší správa československých vojsk, aby při Ministeru československé příslušníky nacházející se dosud v zajetí, zprostředkovat jejich styk s vlastí, zkoumat jejich zdravotní, sociální a politické poměry a vést celkový přehled o zajatcích. K tomu měly být zřízeny expozitury vojenské správy v Petrohradě, Moskvě, Kyjevě, Oděse, Bělehradě a Sofii.⁶ Vojenská správa musela také reagovat na aktuální nebezpečí bolševické propagandy přicházející z Ruska. Zemské velitelství pro Čechy v Praze vydalo 9. ledna 1919 nařízení o uspořádání kurzů k výcviku důstojníků a mužstva za řečníky proti bolševismu. MNO zřídilo pro navrátilce z Ruska přijímací tábory, jejichž úkolem bylo pátrání po podvrtných živlech, vyšetřování cizích agitátorů a zejména „na pravou cestu opět uvést ty vojáky, kteří dlouhým trváním války [...] ztratili cit pro kázeň a smysl pro svobodu spoluobčanů“.⁷ Zajatci vracející se z Ruska měli být rozdělení do tří skupin: a) naprosto bezvadní; b) pochybní; c) podezřelí. Příslušníci první skupiny měli být po čtrnáctidenní karanténě odesláni ke svým kmenovým útvarům nebo k doplňovacím velitelstvím. Druhá skupina měla být pod nenápadným dohledem, který měl zjistit jejich pravé smýšlení. Podezřelí měli být postaveni pod zostřený dohled, vyloučení ze styku s ostatními osobami v táboře a po uplynutí karantény poslání s doprovodem do tábora v Hranicích. Během čtrnáctidenní karantény měli být všichni navrátilci poučeni o poměrech v nové ČSR, mělo jim být předčítáno z „dobrých“ novin a vzbuzeno přesvědčení, že stát je řízen nejlepšími muži národa. Pro sledování navracených zajatců měli být rekrutováni tajní důvěrníci, které „snadno mezi navrátilci naleznete“.⁸

---

národní obrany (dále MNO) Ministerstvu zahraničních věcí (dále MZV) 12. 2. 1919.

3 Tamtéž, zpráva zástupce ČSR z 10. 4. 1919.

4 Tamtéž, zpráva zástupce ČSR z 3. 4. 1919.

5 Tamtéž, PMR 19. 8. 1919.

6 Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (VHA), fond Ministerstvo národní obrany – presidium, 1918–1923, sign. 1/23, kart. 47, nejvyšší správa československých vojsk MNO 8. 1. 1919.

7 Tamtéž, inv. č. 5994, čj. 62, kart. 342A.

8 Tamtéž.

K rychlému provedení repatriace československých příslušníků, kteří dleli v cizině a přáli si návrat do vlasti, bylo při MNO zřízeno 27. června 1919 zvláštní repatriční oddělení. Repatriace ze Srbska, Itálie a Francie proběhla hladce ještě v roce 1919. Bylo repatriováno 96 268 vojáků, 7851 bývalých zajatců z rakousko-uherské armády a 254 civilisté. Občanská válka ale znemožňovala repatriaci vojáků a zajatců z Ruska. Teprve v roce 1922 se repatriace bývalých válečných zajatců z Ruska přiblížila ke svému zakončení. Do 30. září 1922 repatriovali z Ruska a Ukrajiny 37 694 válečných zajatců a 29 080 civilních osob.⁹

Repatriace zajatců ze Sibiře byla prováděna na žádost Mezinárodního Červeného kříže prostřednictvím Společnosti národů, která tímto úkolem pověřila dr. Fridtjofa Nansena. Do konce dubna 1921 bylo ze Sibiře repatriováno 18 219 Čechoslováků z celkového počtu 86 092 zajatců z německé a rakousko-uherské armády.¹⁰

K provedení repatriace ze Sibiře zřídil dr. Nansen v Berlíně pracovní výbor z delegátů jednotlivých nástupnických států. Pro nájem lodí a pomoc zajatcům oděvy, obuví a potravinami získal od vlád západoevropských zemí 413 tis. liber. Tyto vlády vydaly obligace na úhradu úvěrových sum, které byly splatny 1. ledna 1925.¹¹ Československé Národní shromáždění zmocnilo vládu, aby vydala k úhradě úvěru dluhopisy v cizích měnách států, které poskytly finanční prostředky na provedení této akce. Na Dánsko připadlo 7 406 liber, Francii 13 754 liber, Anglii 32 481, Holandsko 9 437, Norsko 8 853, Švédsko 7 406 a Švýcarsko 9 649.

Z evropské části Ruska se repatriace zajatců realizovala přes Centrální zajatecký tábor v Moskvě a Petrohrad do Narvy a odtud na německých lodích, které přivážely ruské zajatce z Německa, do Štětína. Komplikované vztahy sovětského Ruska s Polskem a Rumunskem neumožňovaly transport vlakem.

Klíčovou otázkou repatriace byla doprava. Už 15. března 1919 psal Prokop Maxa tajemníkovi ministra národní obrany mjr. Chalupovi o nutnosti repatriace zajatců z Oděsy. Uváděl, že „stává se pobyt v Oděse našim lidem den ze dne nemožnějším, jak pro úžasnou drahotu, tak pro řádění tam nemocí“.¹² Poukazoval také na rostoucí bolševickou agitaci. Obtíže návratu spojovali zajatci s údajnou nedostatečnou péčí československé vlády, což je činilo velmi přístupnými této propagandě. MNO se mělo domáhat u francouzských úřadů lodí, které by zajatce odvezly z Oděsy do Terstu.

Většina zajatců z Ruska se ale vracela přes Německo. K přijímání těchto navrátilců zřídilo Zemské vojenské velitelství pro Čechy přijímací stanici v Děčíně,

9 Tamtéž, sign. 1/63, kart. 47, MNO PMR 7. 12. 1922.

10 Tamtéž, inv. č. 5992, čj. 60, kart. 342A, MNO PMR 5. 12. 1922; inv. č. 5995, čj. 63, MNO 28. 12. 1922.

11 Tamtéž, inv. č. 5992, čj. 60, MNO PMR 17. 11. 1922.

12 Tamtéž, inv. č. 52, sign. 41, kart. 3, P. Maxa mjr. Chalupovi 15. 3. 1919.

odkud byli dirigováni do přechodného vojenského tábora v Hranicích, kde byli podrobeni karanténě.¹³

V jižním Rusku a na Ukrajině pracovaly v roce 1919 čtyři československé repatriční stanice, a to v Novorossijsku, Rostově na Donu, Oděse a Kyjevě. V důsledku porážky Dobrovolnické armády gen. Děnikina koncem roku 1919 byl personál těchto stanic stažen do Novorossijska a okruh jejich působení se omezil na Kubáň, kde ale čeští a slovenští zajatci nebyli. Asi tři tisíce československých příslušníků se nacházely v bolševiky kontrolovaném Turkestánu, odříznutém od okolního světa nepřátelskými frontami.¹⁴

V ruském Turkestánu¹⁵ byl určen jako československý repatriční komisař se sídlem v Tiflisu (nyní Tbilisi) František Štilip. Gruzínské konzuláty v Baku a Vladikavkazu propouštěly Čechoslováky přes Gruzii do Batumi, kontrolovaného Angličany. Odtud mohli být zajatci dopravováni do Terstu. Sovětská vláda povolila odesílat týdně padesát invalidů, ale přes Centrální zajatecký tábor v Moskvě do estonské Narvy. Přitom trasa Taškent – Baku – Batumi by byla kratší a pohodlnější. Navíc vláda Turkestánské sovětské autonomní republiky zajatce odmítala propustit, neboť stáli v čele různých úřadů a podle jejich slov tím „ztratí Turkestán jediný pracovní element“.¹⁶ Turkestán propustil pouze invalidy a nemocné. Proti odeslání zajatců se stavěly také komunistické zajatecké organizace. Přes odpor ruských úřadů plánoval československý repatriční komisař vést repatriční akci prostřednictvím československých repatričních stanic v Taškentu, Krasnovodsku, Baku a Batumi, kde byla pro větší transporty k dispozici kasárna. Pro nemocné byl plánován opěrný bod v Tiflisu v tamních německých nemocnicích.

Od ledna 1920 byly z Turkestánu vypravovány transporty se zajatci, jejichž počet se od ledna do srpna snížil z 22 tisíc na 13 600. Ke každému vlaku z Taškentu do Moskvy byly připojovány 1–2 vagony s invalidními zajatci. Jejich další cesta vedla přes Petrohrad a Narvu do Gdaňska. Transport ztěžovalo zimní počasí, kdy např. v Orenburku vlak stál kvůli sněhu 21 dní. Od května 1920 začala masová repatriace. V tomto měsíci byly vypraveny tři vlaky po čtyřiceti vagoních. V každém vagonu bylo 30 lidí. Cesta do Petrohradu trvala 16 dní. V první řadě byli repatriováni Němci, Čechoslováci dostali jen 400 míst, která zaujali choromyslní zajatci z psychiatrického ústavu v Taškentu. V červnu a červenci 1920 byl vypraven vždy jen jeden vlak, z čehož byli zajatci zoufalí. Jen málo Čechoslováků přešlo na stranu Rudé armády. Jedním z velitelů turkestánské armády byl Čech Karel

---

13 Tamtéž, sign. 1/20, kart. 47, MNO-rep. odd. 15. 9. 1919.

14 Tamtéž, sign. 6355, kart. 157, Vojenské mise Cařihrad MNO 24. 1. 1920.

15 Tamtéž, sign. 1/20, kart. 47, MNO-rep. odd. 15. 9. 1920. Turkestán zahrnoval území dnešního Kyrgyzstánu, Tadžikistánu, Turkmenistánu a Uzbekistánu.

16 VHA, fond MNO-pres. 1918–1923, sign. 17/1, kart. 75, zpráva F. Štilipa 20. 8. 1920.

Kužela, který velel 800 mužům, kteří v srpnu 1920 odjeli na polskou frontu. Když sovětská vláda sdělila, že ve státních službách mohou být jen straníci, skoro všichni Čechoslováci vstoupili do komunistické strany. Po anulování tohoto pokynu zase vystoupili nebo byli vyškrtnuti pro neplacení příspěvků. Straníci ovšem byli z Turkestánu repatriováni přednostně. Němečtí zajatci a invalidé projížděli Moskvou bez jakéhokoliv zbytečného zdržení, naproti tomu zajatci z ostatních zemí byli zadrženi v moskevském koncentračním táboře, vzhledem k tomu, že jejich státy podporovaly v polsko-sovětské válce Poláky. V Turkestánu museli zajatci na základě dekretu o pracovní povinnosti pracovat dle své odbornosti a měli stejná práva jako sovětské občany. Museli být také členy odborů. Každý odjezd transportu se zajatci byl spojen s nástupem s hudbou, kde řečnili zástupci komunistické strany, kteří zdůrazňovali, že do zajetí se dostali díky kapitalistické válce, ale ruský proletariát je osvobodil. Po příchodu do vlasti se zajatci měli zasloužit o vítězství proletariátu ve své zemi. Zdravotní stav zajatců v Turkestánu byl dobrý, v každém táboře existovala nemocnice. V Turkestánu byly celkem tři tábory, a to v Taškentu, Samarkandu a Kokandě. Veliteli tábora museli být členové komunistické strany, hlavně Židé. V Taškentu to byl Spielmann, v Samarkandu Steiner a v Kokandu český komunista Suda. Zajatci museli pracovat osm hodin denně, plat činil 6 tisíc R měsíčně. Příděl potravin činil půl funtu (funt = 400 g) chleba denně, funt masa týdně a půl funtu másla měsíčně. V Turkestánu platily turkeštánské bony (rubly), které banka měnila za ruské rubly v poměru 1 : 1.¹⁷

V ruce 1920 byla podepsána repatriační smlouva, kterou uzavřel československý zástupce v Moskvě mjr. Skála se sovětskými úřady. Major Skála nepřistoupil na pátý bod, aby oba státy hradily dopravu transportů do Narvy a žádal, aby transporty československých příslušníků z Ruska šly na náklad ruské vlády až na československou hranici v Podmoklech. Československý Červený kříž (ČSČK) požadoval, aby se ruská vláda zavázala postupovat nestranně vůči všem československým navrátilcům bez ohledu na jejich hodnost, stav a politické přesvědčení, aby tak osobám nekomunistického smýšlení byla zaručena ochrana před šikanováním.

Na území ČSR bylo jen deset tisíc bývalých ruských zajatců, z toho tisíc v táboře v Josefově. MNO počítalo s repatriací osmi tisíc ruských zajatců, zbytek chtěl využít práva azylu v ČSR. Z Josefova měli být repatriováni přes Berlín a Štětín do Narvy.¹⁸

Legionáři

Za den návratu ruských legií stanovila československá vláda 30. listopad 1920.¹⁹ Ve skutečnosti poslední jednotky sibiřské armády se vrátily 17. listopadu 1920. Prv-

17 Tamtéž, inv. č. 5962, čj. 30, kart. 342A, MNO Generálnímu štábu 21. 8. 1920.

18 Tamtéž, inv. č. 3, sign. 91, kart. 4, rep. odd. MNO politickému kabinetu ministra 23. 8. 1920.

19 VHA, fond MNO-pres. 1918–1923, sign. 1367, kart. 24.

ní složky československého zahraničního vojska přibýly do vlasti již 22. listopadu 1918, a to nejdříve z Francie – 8722 mužů, od 13. prosince 1918 začaly převozy československého armádního sboru z Itálie v počtu 34 tisíc mužů.²⁰

První popud k evakuaci ruských legií dal ministr vojenství gen. Milan Rastislav Štefánik 5. ledna 1919, kdy vydal pokyn k transportu invalidů, raněných, nemocných a starých a žen vojáků. Poselstvo československé vlády vedené poslancem Františkem V. Krejčím, které přijelo 12. srpna 1919 na Sibiř, přivezlo rozkaz vlády o evakuaci celé armády. Zplnomocněnec vlády dr. Václav Girs a velitel československého vojska na Sibiři gen. Jan Syrový vypracovali detailní program transferu, který započal na podzim 1919 a byl současně veden směrem na Terst a Německo. V rámci tohoto přesunu se vrátilo ze Sibiře 67 730 osob a také 1641 vagonů zavazadel a zboží. Transferu předcházela jednání se Spojenci (USA, Velká Británie, Francie, Japonsko) o zapůjčení lodí svépomocné organizaci československé armády na Rusi tzv. Centrokomisi a uzavření smluv se spojeneckými vládami o nájmu, zejména amerických a anglických lodí. Z celkového počtu evakuovaných bylo 83 % vojáků, 13 % bývalých zajatců a kolonistů a 3 % cizinců. Transporty pluly většinou kolem Indie, některé Panamským průplavem, jiné byly převezeny přes USA a Kanadu. Konečným přístavem byl především Terst, některé lodi pluly do Hamburku, Marseille či Neapole.²¹

Šéf dopravního oddělení Ministerstva zahraničních věcí (MZV) pplk. Zdeněk Fierlinger tlumočil v říjnu 1919 MNO obavy Velké Británie a Francie, aby náhlým odchodem legií z Ruska nebylo poškozeno postavení admirála Kolčaka na Sibiři. Obě vlády byly pro pozvolný odchod a snažily se tempo evakuace zvolnit. Naproti tomu USA jevily o provádění repatriace živý zájem a byly ochotny ji provést ve lhůtě co nejkratší. K tomu povolily půjčku ve výši 12 mil. amerických dolarů. Nejvyšší rada Dohody rozhodla, aby repatriace vojsk byla provedena před repatriací zajatců. Ve skutečnosti ale evakuace vázla, neboť od dubna do poloviny července 1919 Spojenci neposlali jedinou loď. Zplnomocněnec vlády Bohdan Pavlů vyslal do Londýna komisi s úkolem najmout 3–4 parníky vhodné k transportu na „time-charter“. Repatriční referent MNO mjr. Houska doporučoval, aby velení sibiřských vojsk najalo 2–3 lodi, přičemž nutné zálohy mohly být hrazeny z repatričního fondu rozpočtu MNO na rok 1919. Houska kladl otázku, „kdy nastane doba, že nebude třeba bráti ohled na všeobecnou situaci na Sibiři a k opatřením nutným k zajištění sibiřské dráhy, když spojenci o vyslání vojsk se postarati nechtějí?“²² Varoval, že „naši se nedostanou domů do roka“ a kritizoval MZV, že „plně věří optimistickým zprávám z Irkutska o náladě ve vojsku a věří,

---

20 Tamtéž, sign. 6355, kart. 157, Ústřední železniční velitelství (ÚŽV) MNO 17. 11. 1920.

21 Tamtéž, MNO 22. 12. 1920.

22 Tamtéž, mjr. Houska pplk. Chalupovi 25. 10. 1919.

že trpělivost vojáků lze dotáhnout až do maxima“. Ptal se, zda je „s pomalým tempem přepravy spokojena naše veřejnost“.

Ta byla zneklidňována nepravdivými zprávami šířenými zejména z kruhů tzv. marxistické levice, která představovala zárodek budoucí KSČ. Orgán sociálnědemokratické levice v Brně Rovnost publikoval v listopadu 1919 informace o údajném reakcionářském plánu na návrat legií po souši jejich spojením s Dobrovolnickou armádou gen. Antona Děnikina.²³ Tuto zprávu muselo MNO demontovat s tím, že „jeho jediným cílem je, aby naše armáda dostala se co nejdříve bez další účasti v konfliktech do vlasti“.²⁴

Veřejnost na sjezdu příbuzných sibiřských legionářů konaném v Praze 16.–18. ledna 1920 za účasti delegátů okresních organizací rokovala o otázce návratu sibiřské armády a těžkém hmotném postavení osiřelých žen a dětí. Sjezd přijal rezoluci adresovanou prezidentu republiky, Národnímu shromáždění a vládě, ve které mj. požadoval pevné záruky, že příslušní činitelé se budou snažit, aby důstojný a úplný návrat armády byl uskutečněn nejdéle do června 1920, a to bez ohledu na finanční náklady.²⁵

Situaci sibiřské armády se zabýval na své schůzi 22. ledna 1920 také branný výbor Národního shromáždění za řízení svého předsedy Františka Udržala. Schůze se zabývala poměry v této armádě, které vedly k internování 55 delegátů 2. sjezdu ruských legií. Na kritiku poslance Špatného reagoval ministr národní obrany Václav Klofáč, který zdůraznil, že „do naší armády legionářů po převratu, kdy se mobilizovalo, přišly elementy, které nemají s legionářstvím nic společného, tedy zloději, lupiči atd. Ti, kteří přišli, nejsou všichni legionáři, nýbrž také upocenci, kteří byli do armády donuceni.“²⁶ Boje, které aktuálně legie vedly, nebyly s bolševiky, ale s bandami atamana Semjonova. Poslanec Špatný citoval Masaryka, který legionářům řekl: „Zachovejte přísnou neutralitu co nejdéle, i kdybyste měli stisknout zuby, nevystupujte nikdy, dokud vás silně nenapadnou.“ Na schůzi subkomise branného výboru pro záležitosti legionářů zástupce Sdružení příbuzných sibiřských legionářů mjr. Čerenský navrhol, aby vláda vyslala delegace do Terstu a Vladivostoku, které by legionářům podaly informace o poměrech jejich rodin ve vlasti. Zároveň požadoval, aby vracějící se vojáci nebyli obtěžováni politikou.²⁷

Koncem ledna 1920 předložili poslanci sociálnědemokratické levice interpelecii, ve které žádali předsedu vlády Vlastimila Tusara o vyjádření ke stavu věci v československé sibiřské armádě, zejména uvěznění 55 delegátů 2. vojenského sjezdu na Ruském ostrově ve Vladivostoku:

23 Rovnost 10. 11. 1919, Naše armáda v nebezpečí?

24 VHA, fond MNO-pres. 1918–1923, sign. 1367, kart. 24.

25 Tamtéž, sign. 43/5, kart. 85, rezoluce sjezdu.

26 Tamtéž, sign. 43/5, kart. 45, branný výbor 22. 1. 1920.

27 Tamtéž, sign. 43/5, kart. 85, subkomise pro záležitosti legionářů 9. 4. 1920.

- „1) Jsou okolnosti známy panu ministerskému předsedovi?
- 2) Co hodlá učinit k upravení poměrů v československé armádě na Rusi?
- 3) Je vláda ochotna zajistit, aby byli delegáti ihned propuštěni?“²⁸

Otázku 55 delegátů internovaných na Ruském ostrově řešil už v prosinci 1919 zplnomocněnec vlády F. V. Krejčí, který konstatoval vnitřní krizi v armádě při její přeměně v regulérní brannou moc po vzniku samostatného státu. Podle Krejčího, byli delegáti důvodně podezřelí, že „na schůzi v Jekatěrinburku se usnesli a nabádali vojenské části k neuposlechnutí vojenských rozkazů, měli styky s tlupami napadajícími v březnu–červnu 1919 sibiřskou magistrálu[...] přikázali československým vojenským částem, aby samovolně odjely ze svých stanovišť[...] vyslali rotu k násilnému obsazení místností informačně-osvětového odboru v Irkutsku“.²⁹ Krejčí rozhodl odeslat tyto osoby do ČSR k domácím vojenským soudům. Z Vladivostoku odjeli 24. prosince 1919, přičemž jejich osobní svoboda nebyla cestou a ani v ČSR nijak omezena. Odpověď předsedy vlády přednesl jeho zástupce Antonín Švehla: „Jedinou směrnicí byla snaha zachovati pokud možno absolutní neutralitu vůči Rusku a do vnitřních sporů se nevměšovat. Naše armáda, která je stále v nejlepším poměru s místním obyvatelstvem, opouští ve vzorném pořádku a v nejlepším morálním stavu Sibiř.“³⁰ Také ministr obrany Václav Klofáč argumentoval slovy vládního zplnomocněnce dr. Václava Girsy, že vojsko na Sibiři po stránce politické je zcela v pořádku a při republice.

K zajištění evakuace sibiřské armády přislíbily vlády USA a Velké Británie své lodi, přičemž USA byly ochotny přepravit 20 tisíc osob a Velká Británie 24 tisíc s tím, že poslední transport měl připlout do Terstu v srpnu 1920.³¹

Během plavby jednotlivých transportů sibiřské armády nebyly zaznamenány žádné závady. Problémy nastaly teprve po vylodění na pevninu. V červnu 1920 byly vlaky s legionáři z lodi *America* dirigované z Terstu do Gorice zadrženy tamní sekci železničních odborů, která od svého ústředního vedení obdržela pokyn nepouštět na italské dráhy žádná ozbrojená vojska. Odboráři chtěli za každou cenu zabránit případné pomoci Polsku nacházejícímu se ve válce s ruskými bolševiky. Situaci zhoršily neopatrné řeči československých legionářů chlubicích se svými úspěchy při bojích s bolševiky v Rusku. Odboráři byli ochotni legionáře propustit jen beze zbraní a nábojů, na to vojáci nechtěli přistoupit. Teprve na společné schůzi odborářů z Terstu a Gorice se podařilo československému generálnímu konzulovi v Terstu Janu Šebovi dosáhnout východiska. Již naložené vlaky byly propuštěny i se zbraněmi a municí v opascích, ale další transporty musely

---

28 Tamtéž, sign. 43/5, kart. 45, dotaz J. Tesky a soudruhů z 31. 1. 1920.

29 Národní listy, roč. 60, 21. 2. 1920, Poselstvo vlády k sibiřské armádě.

30 VHA, kart. MNO-pres. 1918–1923, sign. 43/5, kart. 45, odpověď ministerského předsedy 23. 3. 1920.

31 Tamtéž, sign. 43/5, kart. 85, MNO 28. 4. 1920.

být neozbrojené. Hrozilo nebezpečí, že míra trpělivosti legionářů bude vyčerpána a dojde k ozbrojenému konfliktu s italskými železničními zřízenci. Konzula podporovali italští přístavní dělníci v Terstu, kteří měli zájem na tom, aby legionáři přistávali v Itálii a ne např. v Německu.³² Aby čelil nepřátelské propagandě, která v přístavním městě Terstu šířila falešné zprávy, začal generální konzul vydávat nepravidelné periodikum *Leták Generálního konzulátu Terst*, určený legionářům a obsahující pravdivé informace o ČSR.³³

Lepší nebyla ani situace v Německu. V srpnu 1920 po příplutí lodi *Cari-ca* vyšel v hamburských novinách *Neue Hamburger Nachrichten* mystifikační článek o zakuklených anglických vojínech v československých vlakových transportech, čímž bylo německé veřejné mínění podrážděno. Po příplutí další lodi *Belgium* byly vlaky zadrženy organizovanými dělníky v Hamburku, vagon se zbraněmi byl odpojen a důstojníkům odebrány revolvery. K dalším obtížím došlo v Magdeburgu, kde byly vlaky opět dělníky revidovány a místo do Podmokel instradovány přes Norimberk do Brodu nad Lesy.³⁴ Vlaky byly v Magdeburgu zadržovány celkem 36 hodin a legionáři byli vystaveni hrubým verbálním útokům shromážděné masy, která vykřikovala: „Neznáme žádnou ČSR, známe jen Rakousko a vy jste zajatci. Böhmische Schweine, böhmische Hunde“ nebo „Tu pakáž nechte tu stát, aby padla hladem“.³⁵

Zástupce ČSR v Hamburku pozval představitele dělnických organizací z Hamburku, Harburku a Cuxhavenu a v přítomnosti zástupců německých úřadů vysvětlil důvody transportu legionářů přes Německo, ukázal jim dohodu československé a německé vlády, vyvrátil tendenční zprávy a požádal v zájmu lidskosti o propuštění vlaků. Nabídl jim, aby vlaky doprovázeli. Realizaci dopravy nařizovaly železničářům telegramy německých ministerstev války a dopravy. V důsledku polsko-bolševické války však převládala úplná nedůvěra německého dělnictva vůči všem vojenským transportům.³⁶ K propuštění dalších vlaků žádali němečtí dělníci vyjádření „české dělnické rady“, že vojsko nebude použito proti sovětskému Rusku.

Problémy se objevily i v USA, kde byl v červenci 1920 zadržěn transport legionářů v Norfolk, který byl, v rozporu s americkými instrukcemi, z jedné třetiny složen z civilistů včetně Rusů, kteří neměli pasy. Vojáci, kteří byli dlouhou cestou vyčerpáni, považovali zdržení za úmyslné z politických důvodů.³⁷

32 Tamtéž, sign. 43/5, kart. 85, ÚŽV MNO 12. 6. 1920.

33 Tamtéž, sign. 6355, kart. 157, *Leták* č. 4, 4. 7. 1920.

34 Tamtéž, sign. 43/5, kart. 85, kpt. Pučálka mjr. Houskovi 2. 8. 1920.

35 Tamtéž, mjr. Rybníček veliteli pluku 8. 8. 1920.

36 Tamtéž, zástupce ČSR v Hamburku repatriačnímu komisaři MNO 2. 8. 1920.

37 Tamtéž, repatriační komise MNO zástupci MNO 5. 7. 1920.

Velkým vyznamenáním pro legionáře ze Sibiře bylo jejich přijetí prezidentem USA W. Wilsonem v jeho rezidenci 18. července 1920.³⁸ V červnu 1920 generální guvernér Kanady kníže Devonshire vykonal v Quebecu slavnostní přehlídku sibiřských legionářů, kterým řekl „Doufám, že se budete dlouho těšit požehnání svobody a míru.“³⁹ Důstojníkům sibiřské armády byly uděleny při příležitosti slavnosti československého vojska 2. března 1920 Distinguished Service Order (Řád za vynikající službu), mj. pplk. Antonínu Čilovi, pplk. Vladimíru Klecandovi, pplk. Karlu Kutlvašovi, pplk. Rudolfu Medkovi (náčelníkovi Vojenské správy Ministerstva vojenství pro Rusko) a pplk. Lvu Prchalovi.⁴⁰

Podle pokynů generálního štábu vracející se jednotky sibiřské armády měly být dirigovány vesměs do Prahy, kde měly být uvítány a po odevzdání zbraní propuštěny na dovolenou domů, a to důstojníci na jeden měsíc a mužstvo na tři měsíce. K uvítání v Praze se dostavila četa s posádkovou hudbou, která při objevení se vlaku zahrála obě národní hymny. Po přehlídce před Wilsonovým nádražím promluvil ministr národní obrany a generální inspektor armády. Po defilé nastoupili legionáři pochod Prahou na Václavské náměstí, Příkopy, Celetnou ulici, Staroměstské náměstí k Národnímu divadlu a Národní třídou a Václavským náměstím zpět k Wilsonovu nádraží.⁴¹ Zároveň měli být ruští legionáři vítáni na hranicích v Podmoklech a Českých Budějovicích zástupci vlády a vojska. Objevily se stížnosti, že v Českých Budějovicích se vítání neprovádí, což vedlo k nespokojenosti legionářů. Na to reagovalo MNO, že přesnou dobu příjezdu transportu do Českých Budějovic nelze někdy určit. Velké množství legionářských transportů neumožňovalo instradaci všech vlaků přes Prahu a některé byly vedeny z Českých Budějovic na Moravu.⁴²

Po uplynutí dovolené se důstojníci i mužstvo vraceli ke svým náhradním tělesům, kde byli vyzbrojeni a odesláni do příslušných útvarů. Mužstvo ročníků určených k demobilizaci, které nenalezlo občanské zaměstnání, bylo oprávněno z existenčních důvodů zůstat v činné službě.⁴³ V oblasti Zemského vojenského velitelství pro Čechy měli být legionáři přiděleni k útvarům v Praze, Milovicích, Hradci Králové, Mostu, Písku, Kostelci, Českých Budějovicích, Terezíně, Mladé Boleslavi a Pardubicích. Na Moravě a ve Slezsku pak u útvarů v Brně, Kroměříži, Olomouci, Moravské Ostravě, Frýdku, Velkém Meziříčí, Uherském Hradišti,

---

38 Tamtéž, sign. 1367, kart. 24, telegram Klofáče Wilsonovi.

39 Tamtéž, sign. 43/2, kart. 85, 26. transport MNO 20. 6. 1920.

40 Tamtéž, MNO British Legation 12. 3. 1920.

41 Tamtéž, MNO 10. 4. 1920.

42 Tamtéž, ÚŽV MNO 23. 6. 1920.

43 Tamtéž, sign. 43/5, GŠ MNO 30. 1. 1920.

Těšíně a Přerově. Na Slovensku a Podkarpatské Rusi v Košicích, Nitře, Komárně, Bratislavě, Užhorodě a Lučenci.⁴⁴

Součástí evakuace ruských legií byla také transformace úřadů Vojenské správy na Sibiři. Ta prošla postupně přeměnou úřadů Odbočky Československé národní rady na oddělení Ministerstva vojenství. Poté došlo k rozdělení na oddělení vojenské jako orgán MNO a politicko-diplomatické jako orgán MZV. Z úřadů Vojenské správy na Sibiři se v létě 1920 již nacházela v ČSR Vrchní kontrola, Vojenský a právní referát, Finanční správa byla zastoupena filiálkou. Informačně-osvětový odbor v osobě svého náčelníka setrval na Sibiři, ale jednotlivá oddělení (vydavatelské a osvětové) byla již v ČSR.

Finanční správa byla svérázným finančním a hospodářským orgánem kontrolujícím Revoluční zápujčku, Vojenskou spořitelnu, Ústřední hospodářskou komisi, Legiobanku apod. Úřady Vojenské správy na Sibiři měla do sebe pojmout Kancelář legií, čímž se vytvořil úřad se znalostí specifických poměrů sibiřské armády.⁴⁵

Zvláštní problém tvořila další existence symfonického orchestru při Informačně osvětovém odboru. Dle stanoviska generálního štábu předepsaný mírový početní stav československé armády neměl být překročen, měly být udržovány pouze ty útvary, které byly nezbytné z vojenského hlediska.⁴⁶ Naproti tomu MNO navrhlo, aby orchestr byl ponechán v Praze mimo stav plukovních hudeb, jezdil po ČSR a pořádal koncerty. Ponechání orchestru doporučoval velitel československého vojska na Rusi gen. Jan Surový, vůdce poselstva vlády František V. Krejčí i zplnomocněnec vlády dr. Václav Girsá.

Do československé armády na Rusi byli v rámci mobilizace po 28. říjnu 1918 zařazeni také mnozí občané německé a maďarské národnosti. Podle likvidačního úřadu legií uložené povinnosti plnili svědomitě a věrně, byli postaveni na roveň Čechům a Slovákům. Pokud sloužili v roce 1919 ve strážní službě, měly jim být přiznány doplatky za rok 1919.⁴⁷

V roce 1920 přijelo s transporty ruských legionářů 104 mladistvých ruské národnosti, kteří konali vojenskou službu na Sibiři a měli požitky dospělých vojínů. Ubytování byli nejprve v kasárnách v Praze-Vršovcích, poté ve feriální osadě města Prahy v Německém Brodě. Mladší 14 let byli svěření Zemské komisi pro péči o mládež, starší byli umísťováni v řemeslech. V březnu 1921 zaslalo MNO k refundaci Ministerstvu sociální péče (MSP) výkaz spotřebovaných potravin za 25 tis. Kč, což ale MSP proplatit odmítlo.⁴⁸

44 Tamtéž, GŠ MNO 24. 4. 1920.

45 Tamtéž, sign. 43/2, Vojenská správa na Sibiři MNO 27. 7. 1920.

46 Tamtéž, GŠ MNO 14. 8. 1920.

47 Tamtéž, MNO-pres. 14. 4. 1921.

48 Tamtéž, sign. 43/1, MNO-Kleg. MNO-pres. 23. 5. 1923.

Transfer desítek tisíc legionářů z Ruska do ČSR v letech 1919–1920 představoval náročný úkol, který byl jednotlivými složkami Ministerstva národní obrany splněn úspěšně. Totéž platí o transferu válečných zajatců.

The Repatriation of the POWs and Legionaries from Russia to Czechoslovakia after the Great War

The article describes the complex task of returning tens of thousands of men after the Great War as the conflict carried them far away from their homes. Broken infrastructure on the one hand and the post-war chaos on the other that prevailed many areas where or from where the soldiers were returning additionally complicated the task. Furthermore, the movement of these masses posed a threat to the civilians and state administration of the states where the soldiers were or which they crossed because there were also criminals among them as well as persons whose morals were degraded due to the war experience. The article highlights issues associated with the POWs – the members of the newly established Czechoslovak Republic – from the former Austro-Hungarian Army returning from Russia ruled by the tsar and from the local legions.